

Knobloch, Johann

Miscellanea philologica et etymologica

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1996, vol. 45, iss. A44, pp. [17]-19

ISBN 80-210-1408-3

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101395>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOHANN KNOBLOCH

MISCELLANEA PHILOLOGICA ET ETYMOLOGICA

1. Odkud pocházejí slova *kůň* a *lošad*'?

O latinském slově *caballus* píší Ernout a Meillet: „... origine discutée. Ce mot, qui n'existe ni en grec byzantin ni en grec moderne, doit provenir d'une langue non indo-européenne, balkanique?, comme *mannus*, ou plutôt lydienne. On a supposé également une origine gauloise... Toutefois, les noms gaulois et latins peuvent provenir d'une même source; il s'agirait d'un nom ethnique ... qui se serait répandu dans toute l'Europe.“

Jakého původu však byli tito lidé, kteří se rozšířili po celé Evropě z Malé Asie, kde jsou známí *Καβαλεις* (také *Καβηλεις*) až k berberským Kabila v Alžírsku? Byl snad hlavním městem tohoto kmene Kábul v Afghánistánu? A přešlo opravdu všude jejich jméno na zvíře, které bylo lidstvu už dávno známé a pro které máme indoevropský název **ek'wo-s*, jak to dokazuje staroindické *ásva-*, avestské *aspa-*, tocharské B *yakwe*, latinské *equus*, staroanglické *eoh*, litevské *ašva* „kobyła“, *ašvienis* „pracovní kůň“, staropruské *aswinan dadan* „kobyli mléko“ (Fraenkel k tomu udává zvláštní německý překlad „Kobylmilch“).

Indoevropský kořen **ek'-* znamená nejenom „rychlý“, ale i „ostrý“, proto soudím, že gótské *aihvatundi* dostalo svůj význam „trnový keř, Dornstrauch“ proto, že tyto trny koušou jako zuby koně (*aihva* „kobyła“, *tunþus* „zub“). Podobně lze vysvětlit litevská slova *ašóklė*, *ašvóklė* „rybíz“ a *aviētė* „malina“. V každém případě dokazuje gótské slovo, že i v germánštině existovalo slovo **ek'wos*, ačkoli dnes máme v německém *Pferd* doklad pozdního smíšení keltského a řeckého výrazu *para-veredus*. Možná že také *caballus* je takového původu, a nepatří tedy ke zbytkům praevropským.

V této souvislosti považuji za pozoruhodné, že řecké *kata* má vedle sebe jednoslabičnou předponu *ka-*, která se rozšířila právě ve smíšených slovech latinského původu v románských jazycích: srov. severošpanělské *cafúa* „chata“, které vzniklo z řeckého *katafygē*, latinské *capanna* lze vysvětlit jako **kata-panna*, italské *panna* (z **pandnā* od *pandō* „prostírat“). Z latinského *caliga*

„bota“ vyjde najevo, že jde o touž věc, která se v Řecku nazývala *hypodēma*. Dosud se *caliga* vysvětlovalo jako **calco-liga*. K tomu vysvětluje R. G. Kent (1925): „Il faut entendre *calx* ou *talon* dans une signification un peu plus étendue, laquelle comprendrait aussi le pied et la cheville.“ To se však zdá příliš komplikované. Ve francouzštině znamená *caduire la fièvre* „snížit horečku“. Dosud se sloveso vysvětlovalo jako odvozené z adjektiva *caducus*, avšak **caducire* je podle mého názoru méně pravděpodobné než **ca(ta)ducere*. Ze zkráceného *ca-* „dolů“ vznikl však jiný význam, a to pejorativní, jak dokazují francouzská slova *caloge*, *caniche*, *camuche*.

Tento vývoj jednoslabičné předpony připomíná také vývoj a rozšíření podobné předpony ve slovanských jazycích: z češtiny známe *drcat* a *kodrcat*, *rmoutit* a *kormoutit se* a mnoho dalších příkladů zaznamenaných ve stati Josepha Schütze (1965). Z ruštiny je známé *ko-* ve slovech *ko-ver-kat'*, *ko-vorot*, *ko-pys*, ale rozšířenější je předpona *ku-*: *ku-bajdat'*, *ku-nežit'sja*, *ku-lepetit'*, *ku-lupnut'*, *ku-derma* „kat“ (odvozeno od slovesa *drat'*), *ku-ržavina*; polské *ku-ternoga* jsem etymologicky vysvětlil (Knobloch 1980).

České slovo *kůň* má původ ve starším *komoň*, ve tvaru gen. sg. *komňa* zanikla labiální nosovka a vzniklo *kóň*, *kůň*. Otázkou je, jak vzniklo *komoň*. Lze předpokládat, že existovalo ve východních částech římské říše slovo ilyrského původu *mannius* „hřibě“. Je zachováno v albánském *mës* „hřibě (také oslí)“ a také v dnešním baskickém *mando* „kůň“ a v keltském jménu boha, jehož město *Epo-mando-durum* znamená „město koňského hřiběte“. Není to „praeevropské, předindoevropské“ slovo, jak tvrdil P. Skok (1931), nýbrž je odvozeno od indoevropského kořene **mend-* „sát“. Zachovalo se také v tyrolském *Menz* „neploďná kráva“ jako zřejmý zbytek ilyrského obyvatelstva a jeho jazyka. Slovanské *ka-mannius* se tímto vyjasňuje jako smíšené slovo ve slangu římských legionářů ve východní (ilyrské) Evropě, kdežto *ca-ballus* je (zkažená) řečtina z řádného *kata-ballus* (*kata ballein* „shodit /z koně/“, „shazující /kůň/“). A tento výraz se zachoval právě v západní, to jest latinsko-románské Evropě.

Pokud jde o ruské *lošad'*, najdeme zajímavé souvislosti v kavkazských jazycích. Čerkeské **(ala)še* „kůň“ asi mělo stejnou první část jako *alerybghu* „koberec“ a znamená asi „barevný“.

2. Číslovka čtyři ve světle laryngální teorie

Laryngální teorie se již dlouho zabývá zvuky vyslovovanými dosud v semitských jazycích. Nejde nám zde o rekonstrukce samohlásek *a* nebo *o* na základě prajazykového *e*, které zůstalo po H_1 , kdežto H_2 je změnilo ve vokál *a* a H_3 ve vokál *o*. Na důkaz této hypotézy se tvrdilo, že čerkeský jazyk má také jenom jedinou základní samohlásku. To však je omyl. Vokál *e* se tu vyslovuje v první slabice slova jako /a/ za předpokladu, že je v druhé slabice rovněž *e*.

Avšak existuje dále ještě velmi krátké *y* (ə neboli „šva“). Nelze tedy považovat za prokázané, že by existoval živý jazyk mající jen jediný vokál.

Laryngální teorie se právem spoléhá na čerkeský jazyk a některé jiné kavkazské jazyky, které znají výslovnost okluzivních konsonantů se zavřenou hlasivkovou úžinou. Tato artikulace je namáhavá, proto je náslovné *p'* souhláskou řídkou. Z podobných příčin se indoevropské *b* (které zaměnilo glotalizaci za pouhou měkkost) tak zřídka nachází v prajazyce na počátku slov. Tento jev potvrzuje pravdivost nové teorie nejlépe.

Indoevropské **dwōu* „dva“ lze srovnat s čerkeskou číslovkou *t'ū*, což je vlastně příslovce slovesa *t'ən* „štěpit“ (na dva kusy). Indoevropské „čtyři“ **quetuor(es)* vlastně vyjadřuje „dva+dva“. Je to disimilace prastarého **t'ue-t'u-*. Glotalizace byla již neživá, proto nemohla změnit toto kompozitum typu dvandva zcela.

LITERATURA

KENT, R. G.: In: Bulletin de la Société de Linguistique, 26, 1925, s. 111.

KNOBLOCH, J.: In: Zeitschrift für slavische Philologie, 41, 1980, s. 194.

SCHÜTZ, J.: Das präfigierende Element *ka-*, *ko-*, *k-* in der Wortbildung des Slavischen. Die Welt der Slaven, 10, 1965, s. 322.

SKOK, P.: In: Zeitschrift für slavische Philologie, 8, 1931, s. 407.

MISCELLANEA PHILOLOGICA ET ETYMOLOGICA

1. Woher kommt tsch. *kůň* und russ. *lošad'*?

Für das ältere tsch. *komoň*, das in der Deklination zu *komňa* wird und so den nasalen Labial einbüsst, darf man die griechisch-illyrische Mischform **ka(ta)mannius* ansetzen, die nach *ca-ballus* gebildet wurde, das man auf eine vulgärgriechische Form *ca(ta)ballus* „Herabwerfer“ zurückführen kann. Das Wanderwort *lošad'* geht auf (*ala*)še „Pferd“ im Tscherkessischen zurück.

2. Das Zahlwort *čtyři* im Lichte der Glottaltheorie.

Die Glottaltheorie erlaubt es, für das Zahlwort *čtyři* = quattuor eine „indo-kaukasische“ Grundform **t'ue-t'uo-r(es)* anzusetzen, deren Dissimilation auf dem halben Wege der Entstehung von Medien aus glottoklusiven Tenues stehen geblieben ist. Vgl. tscherkess. *t'ū* „zwei“. Es geht hier also, wörtlich, um ein dvandva-Kompositum.

